

ORTA OĞUZ TÜRKÇESİNDE ADDAN ZARF TÜRETEN BİÇİMBİRİMLER ÜZERİNE

Nimet KARA KÜTÜKÇÜ¹

Özet

Varlıkların hareketlerinin niteleyicisi olarak görev yapan sözlükbirimlere zarf denir. Zarflar biçimbirimlerin dil bilgisinde veya cümlede işlevlerine göre sınıflandırılmasında nicelik veya nitelik bildiren yani çoğunlukla zaman, yer, durum vs. bildiren sözlüksel dil unsurlarıdır. Zarflar basit, türemiş, birleşik olmak üzere yapı bakımından üç ana başlıkta incelenir. Dilde kendiliğinden zarf olmayan, adlara eklenerek asıl işlevlerinin dışında kalıplaşmış halde zarf yapan eklerle oluşturulan biçimlere türemiş zarf denir. Sınıf değiştirme ve kalıplaşma yoluyla sonradan zarf türetme işlevini Türkçede ekler üstlenir. Aslında sözcük türü zarf olmadığı halde sözcüklerin cümlede zarf işleviyle kullanılması çekim ve yapım ekleri sayesinde. Bu çalışmada Türkiye Türkçesinde kalıplaşmış bir şekilde sözlüklerde madde başı olan yani sözlüksel biçimbirim olarak görev yapan bu yapılar Orta Oğuz Türkçesi metinlerinde taranmıştır. Bu çalışma zamanla asıl görevlerinden çıkıp kalıplaşmış şekilde sözlüksel biçimbirim olarak kullanılan zarflar konusunda hem Orta Oğuz Türkçesinin söz hem de Türkiye Türkçesinin söz varlığına bir katkı sağlayacaktır. Aynı zamanda bu çalışma Orta Oğuz Türkçesinde olan fakat Türkiye Türkçesinde kullanımda olmayan eskicil addan türemiş zarfların (kalıplaşmış veya kalıplaşmamış) tespiti açısından da önemlidir.

Anahtar Sözcükler: Orta Oğuz Türkçesi, Zarf, Ek Kaynaşması, Türemiş zarflar.

ON FORMATS DERIVING FROM ADVERTISEMENTS IN MIDDLE OGUZ TURKISH

Abstract

Dictionary combinations that act as qualifiers for the movements of entities are called adverbs. Adverbs are dictionary language elements that report quantity or quality in the classification of format units according to their functions in grammar or sentence, i.e. time, place, situation, etc. Adverbs are examined in three main headings in terms of structure: simple, derived, combined. Formats that do not have adverbs in the language themselves, which are added to nouns and created with attachments that make adverbs in a stereotypical form outside of their original functions, are called derived adverbs. In Turkish, suffixes take over the function of deriving adverbs later by class changing and stereotyping. In fact, although the word type is not an adverb, the use of words with the adverb function in a sentence is due to inflectional and constructional suffixes. In this study, these structures, which are stereotyped in Turkish and which serve as a dictionary form in dictionaries, were scanned in the texts of Middle Oğuz Turkish. Over time, this study will contribute to both the word of Middle Oğuz Turkish and the lyric of Turkish regarding the adverbs that are used as a stereotypical dictionary form. At the same time, this study is important for the detection of noun-derived envelopes (stereotyped or non-molded) that are in Middle Oğuz Turkish but are not available in Turkish.

Key Words: Middle Oğuz Turkish, Adverbs, Metaanalysis, Derivate Adverbs.

Zarf² Türkçe Sözlükte “Bir fiilin, bir sıfatın veya bir zarfın anlamını zaman, yer, ölçü, nitelik, soru kavramları bakımından etkileyen kelime, belirteç” olarak açıklanmıştır. Zarflar yapı

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, nimetkara@karabuk.edu.tr. ORCID: 0000-0002-0017-7231

² Zarf terimi için Türkçede birçok tanım yapılmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır: “Zaman, tarz, sebep, miktar, yön, vasıta ve şart bildirerek yüklemi tamamlayan cümle ögesi zarftır. Zarf, cümlenin genellikle yardımcı ögesidir. Seyrek olarak bazı

bakımından genellikle basit, türemiş ve birleşik olmak üzere üç grupta sınıflandırılır. Türkçede basit durumdaki zarfların sayısı diğerlerine nazaran azdır. Çünkü zarfların çoğu diğer sözcük türlerinden alınmış, üretilmiş ya da birleştirilmiştir. Bu konuyu Ergin şu cümlelerler açıklar:

“Umumiyetle mücerret olarak nesne adı olan isimler ve bilhassa has isimler zarf olarak kullanılmaya elverişli değildirler. Bunlar ancak edat alıp edat grubu hâline gelerek veya zarf yapan çekim ekleri alarak zarf vazifesi görebilirler. Zarflar esas itibariyle çekimsiz unsurlardır. İsim oldukları zaman çekim eklerini alır, fakat zarf oldukları zaman hâl ve yer bildiren çekim ekleri dışındaki çekim eklerini almazlar. Hâl ve yer bildiren çekim ekleri eşitlik, instrumental ve yön ekleridir. Bu ekler edat fonksiyonunda olup çekim ekleri içinde zarf eki durumundadırlar. Adeta bir zarf yapım eki gibi görünürler, zaten öteden beri yapım eki olmak, klişeleşip kalmak temayülü gösterirler. Yani çekim ekikleri diğerlerinininkine kadar sağlam ve şümüllü değildir. İşte zarflar bu ekleri alabilir, bazı isimler ise ancak bu eklerle zarf olabilirler” (2007: 258).

Türkçede dilbilgisi üzerine yapılan çalışmalarda zarflar yapılarına³ göre birçok kez sınıflandırılmıştır.

Korkmaz zarfları yapıları bakımından beş gruba ayırır:

- A. Basit (Yalın) Zarflar: Kök ve gövde durumunda tek kelimedenden oluşan zarflardır.
- B. Türemiş Zarflar: Kalıplaşma ve sınıf değiştirme yoluyla sonradan zarf türetme işlevi üstlenen eklerin türettikleri zarflardır. Kendi içinde iki gruba ayrılır.

cümlelerde zorunlu olabilir” (Karahana, 2010: 32). “Fiillerin sıfatların, sıfat-fiillerin ve görev bakımından zarf niteliğindeki kelimelerin anlamlarını zaman, ölçü, nitelme, yer, yön gibi çeşitli bakımlardan etkileyerek daha belirgin duruma getiren veya sınırlayan kelime türü” (Korkmaz, 1992: 178). “Fiillerin ve sıfatların önüne gelerek anlattıkları kılış, oluş veya vasıfları açıklayan ya da değiştiren kelimelere zarf (adverbe) deriz” (Banguoğlu, 2007: 371). “Zarf ise kelime gruplarında sıfatın, fiilin veya başka bir zarfın manasını değiştiren isimlere verdiğimiz addır” (Ergin, 1993, 244). “Sıfatların, eylemlerin ya da görevce kendine benzeyen sözcüklerin anlamlarını berkiten ya da kısip sınırlayan sözcüklere BELİRTEÇ denir” (Gencan, 1979: 408). “Fiillerin, sıfatların anlamlarını zaman, yer ve yön, durum, nicelik, soru kavramlarıyla belirten ya da kısip sınırlayan kelimelere zarf denir” (Ediskun, 1992: 273). “Cümlede yüklem anlamlarını zaman, yer, yön, durum, miktar, tarz, araç. Vb. yönlerden tamamlayan öğelerdir. Zarf, bir isim veya zarf işleviyle kullanılan bir kelime grubu olabilir. Özellikle ikilemeler, edat grupları, isnat grubu, yönelme, yaklaşma ve uzaklaşma grupları, bağlama grubu, sayı grupları zarf işleviyle kullanılan kelime gruplarıdır. Zarf-fiil grupları cümlede zarf olarak kullanılır” (Özkan-Sevinçli, 2009: 123). “Belirteçler (zarflar) da eylemlerin motifçisi gibidir. Eylemlerin anlamsal gönderimlerini süsler, renklendirir. Belirteçler yalnızca eylemlerin değil; aynı zamanda, sıfatların ve yine kendi türündeki sözcüklerin, yani belirteçlerin süsleyicisidir” (Sebzecioğlu, 2016: 342).

³ Yapıları bakımından zarflar konusunda yapılan bazı sınıflandırmalar şunlardır:

Banguoğlu'nun sınıflandırması: Kök olan zarflar, başka kelime sınıflarından zarflar, isimden üreme zarflar, fiilden üreme zarflar, birleşik zarflar. Bu çalışmanın konusu olan *isimden üreme zarflar* başlığında ise şu bilgiler verilmiştir:

- a. Adlardan gelenler: Bu başlıkta isimlerin çekim ekleri almalarıyla oluşan zarflar verilmiştir.
- b. Sıfatlardan gelenler: Sıfatlar veya yer yön isimleri çekim eklerini alarak çeşitli zarflar oluşturmuştur.
- c. Zamirli zarflar: İsim çekim eklerinin soru ve işaret zamirlerine eklenmeleriyle oluşan zarflardır (2007: 379).

Sebzecioğlu ise yapı açısından zarfları üç başlıkta sınıflandırmıştır: Yalın belirteçler, türemiş belirteçler (ad ve sıfattan türeyenler ve eylemlerden türeyenler), birleşik belirteçler (2016: 344). Karaağaç, çekimsiz sözlerin zarflık kullanımı, çekimli sözlerin zarflık kullanımı ve çekimli eylemlerin zarflık kullanımı olmak üzere üç başlıkta incelemiştir. Çekimli sözlerin zarflık kullanımını “Varlık-eylem ilişkilerinin adları olan ad-durum çekimli söz ve söz öbekleriyle gerçekleşir” şeklinde açıklamıştır (2018: 884). Bilgegil ise asıl zarflar, zarf olarak kullanılan başka cinsten kelimeler, türetilmiş zarflar olmak üzere üç başlıkta incelemiştir. Türetilmiş zarflar başlığında zarfları iki alt başlıkta verip “*isim soyundan gelen kelimelere yahut fiil kök veya gövdelerine bazı ekler katılmak suretiyle türetilir*” açıklamasını yapmıştır (2014: 199). Demir ise yapı bakımından zarfları; basit (kök) belirteçler, türemiş belirteçler, bileşik belirteçler, öbekleşmiş belirteçler olmak üzere dört başlıkta sınıflandırmıştır (2013: 490). Demir zarfları basit, türemiş, birleşik zarflar olmak üzere yine üç başlıkta sınıflandırmıştır (2020: 299).

1. Addan türemiş olan zarflar: Addan türeyen zarflar kendi içinde iki alt bölüme ayrılmıştır.
 - a. Addan ad çekim ekleriyle türeyen zarflar: Ad, sıfat veya zamir gibi ad soylu sözlerin ad çekimi, iyelik ve çokluk gibi durum ekleri alarak kalıplaşmasından oluşan zarflardır.
 - b. Addan ad yapma ekleriyle kurulan zarflar: Aslında bu ekler ad ve sıfat türeten ekler olup aynı zamanda zarf olarak kullanıldıkları için zarf türeten ekler arasında yer almışlardır.
2. Fiilden Türemiş Zarflar: Kendi içinde iki gruptan oluşan bu zarflar fiilden zarf türeten gruptur.
 - a. *-Ik/-Uk, -Gın/-Gun* ve *-mA* ekleriyle türetilen zarflar
 - b. Fiilden Zarf-fiil, Ad-fiil ve Sıfat-fiil ekleriyle türetilen zarflar
- C. Kelime Grubu Yapısındaki Zarflar
- D. Cümle Kuruluşundaki Zarflar
- E. Birleşik Kelime Yapısındaki Zarflar (2003: 455-494).

Sınıf değiştirme ve kalıplaşma yoluyla sonradan zarf türetme işlevini Türkçede ekler üstlenir. Aslında sözcük türü zarf olmadığı halde sözcüklerin cümlede zarf işleviyle kullanılması çekim ve yapım ekleri sayesinde. Ekler sadece cümlede öğeler arasında yapı bakımında ilişki kuran, öğeleri birbirine bağlayan biçimbirimler değil aynı zamanda cümlede anlamı belirleyen unsurlardır. Eğer cümlede geçen eklerden biri gerçek işlevi ile anlaşılmazsa, o cümleye verilen anlam da yanlış olabilir. Orta Oğuz Türkçesi gibi geçmiş dönem Türk lehçelerinde (sadece o dönemde yazılmış eserlerle takip edilebilen) eklerin tüm işlevleri ile tespiti bu bakımdan da önemlidir. Bir ek herhangi bir dönemde bazı morfolojik durumlarda özel bazı kullanımlarla tür, görev ve işlev değiştirerek farklı şekillerde kullanılabilir.

Türkçede ekler arasında görev bölümü bulunmaktadır. Türkçenin ayırıcı özelliklerinden biri olan bu görev bölümünde eklerin sözcük kök ve gövdelerine eklenişlerinde bir sıra ve düzen vardır. Ad çekim eklerinden olan durum, iyelik, çokluk ve yer ekleri Türkçenin bu genel kuralına bağlı olarak ada eklenen, cümle içi biçimler arasında morfolojik ve semantik ilişkiler kuran biçimbirimlerdir. Bu biçimbirimler sözcüğün anlamında bir değişiklik yapmazlar ve morfolojik yapı içinde yapım eklerinden sonra gelir. Dilbilgiselleşme sürecinde bu genel kurallar ve görev bölümü büyük ölçüde işlemekle beraber zaman zaman değişik sebeplere ve ilgilere bağlı olarak bu eklerin bir yapım eki gibi işlev gördüğü, sözcük kök ve gövdesine yapım ekinden önce eklenerek anlam değiştirdiği de olur. Edat fonksiyonunda olup isimlerle birleşerek zarf türeten durum, iyelik, çokluk ve yer bildiren çekim ekleri bazen basit şekilde bazen de başka biçimbirimlerle birleşerek kalıplaşmış bir şekilde zarf türetir. Bu ekler Türkçenin eski dönemlerinden beri adeta bir zarf yapım eki gibi görünüp türetme eki olma eğilimi gösterir.

Bu çalışmada Orta Oğuz Türkçesi eserlerinde tespit edilen addan türemiş zarflar; *basit eklerle addan türeyen zarflar* ve *birleşik eklerle addan türeyen zarflar* olmak üzere iki başlıkta ele alınacaktır.

1. Addan Zarf Türeten Basit Ekler

1.1. İyelik Eki +I, +sI

Orta Oğuz Türkçesi eserlerinde eylemin niceliğini belirten iyelik ekinin türettiği bir zarf örneği tespit edilmiştir. Bugün tespit edilen örnek *başka, bambaşka, farklı* anlamlarında ölçünlü Türkiye Türkçesinde *ayrıksı* şeklinde isim veya sıfat olarak kullanılmaktadır.

- ayruksı oldu 55a/15 (MR).

1.2. Yönelme Durumu Eki +A⁴

+*(I)n* vasıta durumu eki ile kullanılan bazı zaman isimlerine de bugün yönelme şekli gelir ve yine vasıta durumu gibi zarf yapar (Gülsevin, 2007: 47). Bu durum Orta Oğuz Türkçesinde de aynıdır ve tespit edilen örnekleri şunlardır:

- ‘aceb görürven ki kişi bu günü **yarına** koyo 6a-8 (MN).
- **şimdiye** degin ben hiç rabbümden ... dilemedüm 37a/18 (MR).
- dutar yönini kamu andın **yaña** 6-1 (SN).
- barmaqların kıbledin **yaña** duta 15a.12 (KG).

Türkçe Sözlükte yönelme durumu ekinin adlardan türettiği zarflara sıkça rastlanmaktadır.

1.3. Bulunma Durumu Eki +dA

“Zaman bildiren bazı kelimeler, EAT devresinde genellikle +dA ekini alarak fiilin zarfi durumunda kullanılırlar. Ancak Türkiye Türkçesinde artık bu +dA’lı kullanışlar yalın durum şeklinde geçmektedir” (Gülsevin, 2007: 18). “Oğuz lehçelerinde yönelme durumu; nereye?, kime? sorularına cevap verir. Yönelme durum eki +A; isimleri fiillere, fiilimsilere, isimlere ve edatlara bağlar. Lakin bu ek, sadece isimle fiil/fiilimsi arasında ilişki kurduğunda yönelme durumu kabul edilmelidir. Yönelme durumu, yer bildirme işlevi ile kullanıldığında dolaylı tümlec; zaman, süre, sebep, tarz, işlevleri ile kullanıldığında ise zarf tümlecî olur” (Armağan, 2021: 299). Orta Oğuz Türkçesinde bulunma durumu eki olarak eylemin zamanını belirten zarflar aşağıda verilmiştir:

- karañu **dünde** bulduğum oğul kanı 24-6 (DK).
- ol cihānda beni **ķanda** bulasın dise 163b.1 (KG).
- kimerse **ramazānda** zini kılsa 52a.10 (KG).
- amma iki vaķtı bir **vaķtde** kılsa revā olmaz 19a.12 (KG).
- **gicelerde** yatsu namāzından sonra vitri üç rek’at kılmış gerek 23a.7 (KG).
- ķara budağ kılıcına pehlevān **anda** oldu olmadı mı 60.11 (TDK).
- aydın akşam demeyübeni **dünde** yortar 8.10 (TDK).
- keser **günde** sürçmese 44.4 (TDK).
- altmış ağac yolu bir **gēcede** daban çalar 15.13 (TDK).
- toñulusı çok dümen koyın toylan **şilende** ölür 33.11 (TDK).
- yēddi koyın ölüridi **günde** menüm şilenümde 43.2 (TDK).
- **üçüncide** ağır bēgler ğazabına düşer 33.13 (TDK).
- **ğāyetde** adamuñ zihnın açar 6a/15 (KİB).
- **günde** bir dirhem yise 6b/11 (KİB).
- ikinci **derecede** uyķusuzluķdur 19b/11 (KİB).
- **isside** ve dañı yay **günlerinde** kılmayasın 21a/8 (KİB).
- issi **günlerde** bunun şuyun ğöze üstüne dürtsele 22a/11 (KİB).
- **günde** yā sirke ve ğünlük unın kıtsalar 31b/10 (KİB).

Türkçe Sözlükte bulunma durumu ekinin adlardan türettiği zarflara sıkça rastlanmaktadır.

⁴ Zeynep Korkmaz bu ekin mevcut örneklere bulunma durumu eki olmadığını Eski Türkçeden beri kullanılan verme durumu eki olduğunu ve yer ve zaman isimlerinde kalıplaşarak zarf yaptığını söyler (2011, 10). Ayrıntılı bilgi için Korkmaz’ın “Türkçede Eklerin Kullanılış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları” adlı eserine bakılabilir.

1.4. Ayrılma Durumu Eki +dAn, +dIn

“EAT’de zaman bildiren kelimelerden sonra ayrılma durum eki şekil olarak kullanılıyordu” (Gülsevin, 2007: 18). Hisse dayanan davranışları bildiren bazı eylemlerde, eyleme sebep olan şey veya kişi ayrılma durumu ekini alır. *Bir şey sebebiyle, bir şey yüzünden, bir şey hakkında, için, bir şeye karşı* manalarında kullanılır ve zarf yapar. Orta Oğuz Türkçesi için karakteristik olmayan ve seyrek görülen ayrılma durumu ekinin +dIn şeklinin de taranan eserlerde zarf türettiği tespit edilmiştir. Oğuz Türkçesinde ayrılma durumu eki alarak zarf olan örnekler şunlardır:

- **tañladan** berü saña tañrı ... Óafv diler 172b/17 (MR).
- **yañadın** üşüp 222b/1 (MR).
- **nañarından** ... bu ola 12a/4 (MR).
- biz **ardıradın** yèl bigi yètevüz 141-5 (SN).
- cühüd **ikiledin** hem duŌa eyledi 199-12 (SN).
- ki **evvelden** ahmed qomışız adın 21-12 (SN).
- ve top oyunında sekkiz kişiyi bir **kezden** qoma ki meydāna gireler 38b/15 (KN).
- eyüler-ile **gönülden** dost ol 56b/7 (KN).
- hilāfet tahtınuñ sultānı mutlaq ki ‘**adlinden** cihān olmışdı bağıdād 26-19 (ADD).
- **eyüden** tēzcek sevinüp yavuzdan **tēzcek** ğusśalanma 13b/15 (KN).
- eger kul hac kılsa ve sonra bay olsa girü hac kılmaya **ikiledin** 66a.8 (KG).
- **günden** görkli kız qardaşuñ bānı çiçeği bamsı beyrege dilemeğe gelmişem dedi 83-11 (DK).
- ‘ālemleri **yokdan** var eden allāhuma şığındum, dedi. 251-13 (DK).
- yemen hūbırañ ola **tūfāndan** 347-15 (SN).
- sen dañı **cāndan** añun haqqına duriş 104b/6 (KN).
- **ucından** ulu mertebeye değdi 82b/2 (KN).
- **uğurdan** begler hişāra yoriş etdiler 212-4 (DK).
- bugün **tanladan** diñle quluñ sözin 106-12 (SN).
- **açlıqdan** yavlaq za‘ife olmışdı 32a-7 (MN).
- **bir uğurdan** bigler hisara yoriş itdiler 212-3 (DK).
- gelişüñ **qandan** 78-4 (DK).
- **andan** Ōaql qulağın oqıdı 13a-6 (MN).
- hikāyet nitedügin **önnden** **sona** 44-1 (SN).
- tā andan **önndin** ki rozigār eli seni rām eyleye 2a/12 (KN).
- eñ **önndin** ki erişdiler bir şara 56-5 (SN).
- bizden **önndin** gelenlerüñ hāli ne oldı 10a-3 (MN).
- qırış günü **önndin** depen alpunuz kim 231-8 (DK).
- āyetden **öndin** saña zıkr eyledüm 4b/18 (MR).
- **önndin** itdügüñ 55b-7 (MN).
- çıkmazdan **önndin** etle derinüñ arasına yayılır 33b/3/ (KK).
- bu **yañadın** 43b-12 (MN).
- **sovuqdan** olan zañmetlere 47a/7 (KK).
- eger **evvelden** timār olınmazsa 100a/8/ (KK).
- **giceden** vurub 5b/4/ (KK).
- ol **sebebden** bedenüñ levn azar 31b/9/ (KK).
- veyā **yubüsetden** ola 73b/1 (KİB).
- **yufkadan** bişürseler 28b/12 (KİB).

- şovuk **ağulardan** ola 153a/9 (KİB).
- tuzlu **balğamdan** olmuştur 182a/2 (KİB).

Türkçe Sözlükte ayrılma durumu ekinin adlardan türettiği zarflara sıkça rastlanmaktadır.

1.5. Vasıta Durumu Eki +n, +IA, +IIA

Fiilin neyle, ne zaman, nasıl yapıldığını gösteren vasıta eki aslında *n*'dir. Fakat zamanla bu ekin görevini *ile* edatı yüklenmiş ve isimlerle yaygın bir şekilde kullanılmaya başlamıştır. İsmi fiile bağlayan eklerdendir ve eklendiği sözcük ve sözcük öbekleri cümlede zarf olurlar (Demir, 2020: 206). Vasıta durumu eki bazen *iken*, ... *olarak*, ... *vakit* manalarında çeşitli zarfların teşkilinde kullanılır (Gülsevin, 2007: 72). Eserde vasıta durumu ekinin adlardan türettiği zarflar aşağıdadır:

- **arğun** karşıduralar 8a/13/ (KK).
- bir kişi **arğun** vardı 174b/14 (MR).
- eger namâz içinde âşikâre okıyası-iken **arğun** okısa görelüm 31b.6 (KG).
- **yazın kışın** anuñ içinde olur 26b/6/ (KK).
- **yayan** gerü döndi 128b/8 (MR).
- gönül vère saña **azın azın** 97-11 (SN).
- ki yeyüp içeydüm **dünün günün** 36-2 (SN).
- **gügemgündüzün** ne hayâl-bâz idi 222-11 (SN).
- bugün tanışalım hele biz **için** 69-3 (SN).
- çeriler yaşadıkda **koşun koşun** 285-15 (SN).
- everdi girü gece **nohtın** ola 123-13 (SN).
- şol **ohtın** gidiser gönülde bu gam 218-11 (SN).
- öküş kaçtı öñümce **yanın yanın** 286-4 (SN).
- **öyleyin** içe 14b/11/ (KK).
- anı istediğin **yazın** u **kışın** 87-2 (SN).
- şehet sataşa ol araya **yayan** 248-1 (SN).
- gözetmeye nâ-kesden etmek **ucın** 105a/4 (KN).
- âdem peygamberden muhammede **degin** ne ki peygamber varısa 7a12 (KN).
- işâret olursa **yarın** av yerinde pâdişâha 'arza kılsun 53a/2 (KN).
- **açın** öldi 3b-14 (KN).
- yimişin ne **vaqtın** yirsin 67a-10 (MN).
- kazanuñ nâmüsünü şındurayın mı, **necêdeyin** oğul hey dedi 53-5 (DK).
- ârâyişlerin düzdi **birin birin** 103-6 (SN).
- dürişdi tam üstine ağdı **gücün** 124-7 (SN).
- eger bir **kezin** ölem dinç olam 238-10 (SN).
- çaçal **arğun arğun** eşek katına geldi 2b-8 (MN).
- tâ aña **degin** ki temâm sûret duta 9b-12 (MN).
- kırk güne **degin** sıra var 89-13 (DK).
- ala tağı **dünün** aşduñ 186-8 (DK).
- bir yazın, bir **güzün** boğayıla buğrayı şavaşdururlardı 15-11 (DK).
- dirse han **yayan** bunlar atlu yöridiler 30-2 (DK).
- bir **yazın** bir **güzün** boğayıla buğrayı şavaşdururlardı 15-11 (DK).
- gördüm anı ki **öyleyin** ağmış idi tama 107-10 (SN).
- şabâh varup **öylen** gelmek olmaz 172-4 (DK).
- cihânı gezem gece vü **gündüzün** 269-3 (SN).

- .. düzüp ... dün içi degül **güpegündüzün** 143-2 (SN).
- āhirine **degin** eyitdi 15b.7 (KG).
- **ahşamın** ve şabāh şuyula içeler 92a/11 (KİB).
- eger içmek heves edersen **tañla** içme ki uslular tañla içmeği hoş görmediler 27b/11 (KN).
- **toqla** varma ki ziyāndur 35b/14 (KN).
- birkaç gün her **tañla** tururdu 35a-5 (MN).
- **tañla** yerümden turduğum senünçün 145-12 (DK).
- nüş eyle huş **şafâyıla** yāruñ şafāsına 208-3 (ADD).
- oğlan bu **katla** boğanuñ alnına yumruğunu tayadı 16-10 (DK).
- **dünle** kervan göçdügin turgay 5-4 (DK).
- şanayduñ güneş **dünle** toğmış idi 115-1 (SN).
- bunı yazanı **duŌâyıla** aña 170b.13 (KG).
- yaŌni **ağacıla** ya taş-ıla ya nesne-y-ile öldürse 147a.10 (KG).
- bir **Ōağdıla** iki kul şatun alsa 124a.13 (KG).
- anuñ sözi olur **andıla** 108a.5 (KG).
- **dünle** veya gündüzle ebû hānife kavlinde –rahimehullāh- ve şāfiŌi kavlinde fazılırağı oldur 22a.7 (KG).
- **yaşile** toldı 222-10 (DK).
- **böylelikle** aılmış idi:173-4 (DK).
- **eliyle** sığadı 26-12 (DK).
- **eyle** olsa 57-4 (DK).
- üç **katla** sığadı 26-12 (DK).
- **dünle** göçen 23.13 (TDK).
- ejdehānun üstine **yegin** geldi 55a.1 (KG).
- **açla** içe 33a/4 (KİB).
- **ağacıla** korkudalar 2a/1/ (KK).
- andan sonra **arğun arğun** kıvāma getüreler 66a/10/ (KK).
- **arpayıla** kaynadalar 85b/10/ (KK).
- **ayvasıla** yoğuralar 16a/12/ (KK).
- **balıla** yoğurasın 31a/10/ (KK).
- **barmağıla** ölçege bendini aşığa başa 44b/12/ (KK).
- **barmağlarla** çeneyi kavraya 44b/11/ (KK).
- bir **bıçağıla** ince tırāş idesün 121b/3/ (KK).
- **bosıyla** ovqalar 20b/6/ (KK).
- **calābıla** yoğurasun 118a/7/ (KK).
- **cibuğıla** korkudalar 2b/7/ (KK).
- **çengelciğle** çekeler 11b/2/ (KK).
- ayazda şabāha **degin** dura 3a/8/ (KK).
- **destile** şol kadar vuralar 106b/6/ (KK).
- **elile** silkivere 45a/5/ (KK).
- dört beş yirde **gerüyle** yaralar 46b/5/ (KK).
- **şınduyla** gidereler 39b/5/ (KK).
- **tañla** içeler 73b/8/ (KK).
- allāh **fağlıla** gidere 80b/15 (KİB).
- hoş ola teñri **fermānila** 166a/14 (KİB).

- hem altından üstünden **ferāsiyūnla** baśduralar 130a/6 (KİB).
- **furrūcile** ola 120a/8 (KİB).
- **geņezligile** gidere 78b/6 (KİB).
- aķ ħarīr üzerinde müşkile ve **gūlābıla** ve kāfūrıla yaza 13a/12 (KİB).
- **ĥarāretile** tuta bile 63b/14 (KİB).
- **ıııçakla** ġarġar itseler 46a/15 (KİB).
- **ıbligile** hāmıle Őavratuņ döġüb boynuna aśalar 121a/12 (KİB).
- ĥaķ teŐālā **ıznile** śıĥĥat bula 130a/7 (KİB).
- **ķanıla** alınına yazsalar 30b/3 (KİB).
- **keşirile** içse 168a/6 (KİB).
- çıkarur cidden eger **mercimegile** 117b/15 (KİB).
- bu **muĥtaśarıla** Őamel eyleyeler 1b/8 (KİB).
- ķanın **mürdesengile** saĥķ idüb 17a/2 (KİB).
- śu girmedük saķsıya yaza **mürekkebile** 131b/3 (KİB).
- hindübā güneyik çiçeġi **mürrile** bile yiseler 69b/10 (KİB).
- **nevbile** döġeler 24b/2 (KİB).
- **odıla** ķaynadalar 88a/1 (KİB).
- **panbuġıla** bir kerek düşmiş göze tamzursalar 20b/12 (KİB).
- girü **rüsvāylıġıla** buluna 176b/14 (KİB).
- ĥammāmda kıızıb **śabūnıla** yudukdan śonra 139a/13 (KİB).
- ķarĥa **sebebile** olmişdur 18b/1 (KİB).
- münāfiŐ śadefi **şebile** döġeler 141a/13 (KİB).
- cemīŐ **şerāyıtıla** ķılınmiş ola 12b/4 (KİB).
- ķaçan **taŐāmıla** yidürseler 57b/11 (KİB).
- sirke ve ĥıltıyet **tuzla** ġarġara itseler 46b/11 (KİB).
- **Őūdıla** başına ursa 9a/11 (KİB).
- **üzümile** ķaynada 119b/8 (KİB).
- ferāşinüņ tāzesin **acı yaġıla** eridseler 144b/7 (KİB).
- **anuġıla** yaķu eyleyüb şişmiş göze ursalar 22b/14 (KİB).
- Őilim **asānlıġıla** örgene 33a/8 (KİB).
- balıķ **yilimile** oġlancuķlaruņ göbeġi çıkruġına yaķu eyleseler 92a/5 (KİB).
- ķabz ider **ciddile** 94a/15 (KİB).
- ĥuķneye daĥı ķatsalar **cidle** fāyide ider 39b/2 (KİB).
- eger śaru bābadyayı **başıla** döġseler 100b/12 (KİB).
- bişen **birincile** yidüreler 125b/9 (KİB).
- **boķıla** ķaynada 145a/11 (KİB).
- eger böġürtlen **budaġıla** bişirib 122a/13 (KİB).
- yapraġıla ve **budaķlarıla** bişirseler 94b/11 (KİB).
- göz deġen kişi kim turur teņri **destūrıla** 24b/13 (KİB).
- ol sigili **dırnaġıla** keseler 131a/10 (KİB).
- üç gün **fātıĥayıla** teŐvıd ide 13b/14 (KİB).
- hem altından üstünden **ferāsiyūnla** baśduralar 130a/6 (KİB).
- arı **ĥırķayıla** sürteler 141a/9 (KİB).
- ĥaś **ĥurmāyıla** baśa ursalar 9b/4 (KİB).
- ve daĥı **imtilāyıla** yatmaya 48b/7 (KİB).
- min **naĥtuyla** cilā itseler 16a/2 (KİB).

- şıblağ ve **natrūyla** karşıdırub 138b/16 (KİB).
- cilā idici **nesneyile** göze çekseler 18a/4 (KİB).
- çarğa düğlegin **puhteyile** bişürseler 76b/7 (KİB).
- eyü **sirkeyile** kaynatsalar 5a/14 (KİB).
- münāfiŪ kırı güli **süciyile** bişire 42b/6 (KİB).
- **temürhindiyle** içeler 147a/10 (KİB).
- sücile veyā **buhtayıla** içerlerse 75b/3 (KİB).
- açar **bürakâyıla** şarāb-ı şandāl issi cigere fāyide ider 56a/10 (KİB).
- kurumuş yağın **delice baklayıla** sirkeyle bişürseler 47a/8 (KİB).
- ve dāzer-i naqaş ide yinji **igneyile** 40a/12 (KİB).

Türkçe Sözlükte vasita durumu eklerinden +IIA ve +IA ve ünlüyle biten sözcüklerden sonra gelen +ylA ekinin türettiği zarflara sıkça rastlanırken dönemin karakteristik vasita durumu eklerinden olan +n'nin türettiği zarflara *yazın, kışın, yayan, öğleyin, öğlen, değin* sözcükleri dışında rastlanmamaktadır. Fakat ölçünlü dilde olmasa da Orta Oğuz Türkçesinde olduğu gibi Türkiye Türkçesi ağızlarında +n ekinin adlardan türettiği zarflar sıkça kullanılmaktadır.

1.6. Derecelendirme Eki +rAK, +rAH

Türkçenin tarihi dönemlerinde *karşılaştırma* ve *derecelendirme* görevinde kullanılan bu ekin Orta Oğuz Türkçesi metinlerinde türettiği zarflar aşağıdadır:

- bularuñ hâkķında **artuğrağ** hâsıl olur 210a /17 (MR).
- yaturdı kuluñ dün gece **hastarah** 174-10 (SN).
- güyerdüm biraz ola **ķarañurah** 127-2 (SN).
- biraz **sehrek** tutmağa başladı 25-3 (SN).
- biraz şol **yañarah** egil nolduñ 215-11 (SN).
- yürü **tızrek** düz bulara yarañ 54-8 (SN).
- kamudan çü bir **yañarah** düşmişem 279-3 (SN).
- kolayın gözeden ola **yègrek** 15-4 (SN).
- ‘ādeti oldur ki **artuğrağ** yéyesi aħşamın yerler 25b/14 (KN).
- sözi **azırağ** endēselü ola 63b/13 (KN).
- ya hindü elin uzadup **dünlerek** 114-6 (SN).
- çoh eglendüm geldüñ uş **gécirek** 125-14 (SN).
- ve eger toyduğından sonra **artuğrağ** yirise, içer-ise kerāhiyyet olur 160b.9 (KG).
- başın koyu ilede andan kaldura ve sücūda **aşāğarağ** ilede rükūdan 27b.4 (KG).
- şāfiŪi kıyında **azırağ** oturup andan tura 14b.13 (KG).
- kaçan levni gümişe **çoğırağ** beñzese 127b.15 (KG).
- kim yıkınırağ olsa ol **dostırağ** olur 16a.3 (KG).
- eger bir aqça değirmisince ya **eksügirek** olsa 8b.3 (KG).
- aħşam **gicirek** kılsa 19a.4 (KG).
- ve birisi **hâkķırağ** olur 124b.10 (KG).
- örtülürek gerek 16a.12 (KG).
- bu maŪnı içinde irdememek **salamatlurağ** ola 3b.12 (KG).
- kanķısı **sālñırağ** olsa aña buyuralar 78b.12 (KG).
- andan **şonrarağ** gün toğsa 18b.13 (KG).
- ükündü namāzın dahı **tızerek** kılsa 19a.5 (KG).
- eger eyitse sen talāksın **ulurağ** 87b.3 (KG).

- kim **yıkınırak** olsa ol dostırak olur 16a.3 (KG).
- açca virse dañı **yigrek** revā olur 56b.13 (KG).
- şabāh içe **gicrek** işlerse 68a/5/ (KK).
- **katırak** yürüyecek 13b/12/ (KK).
- **kiçirek** olub bağırsuğ sığmazsa 40a/1/ (KK).

Orta Oğuz Türkçesinde sıkça kullanılan derecelendirme eki ve türettiği zarflar Türkiye Türkçesinde eskicil durumdadır.

1.7. Eşitlik Eki +cA

Ad ve ad soylu sözcüklerin üzerine gelerek *kadar*, *olarak*, *gibi* anlamlarında zarf yapan bu ekin Orta Oğuz Türkçesinde türettiği zarf örnekleri şunlardır:

- her biri dañı **ayruca** maķām düzmişidi 44a/14 (MR).
- velikin bundan baña **buñca açca** ğaldı dimek gerek 125a.5 (KG).
- **niçe niçe** çekeyin 274b/12 (MR).
- iy ğarındaş **anca** baķaram 49a-13 (MN).
- **neçe** kim maħlūk ‘aybın isteyessin 26b-13 (MN).
- žāhirin bātının **nice** bildün 24a-12 (MN).
- ol arada **anca** dökilür taŖām 77-3 (SN).
- anuñ ŖıŖıķı önünde bir **çöpce** yoħ 131-13 (SN).
- **geñezce** Ŗeşer düğümü uşlu kişi 80-6 (SN).
- bu şuda gerek kim **geñümce** yunam 221-5 (SN).
- **sınuhluca** gönli sevineydi 135-7 (SN).
- **yaluğuzca** tutmışdı ol nā-be-kār 156-14 (SN).
- **eylece** olsa yöni olur 145a.14 (KG).
- **topça** kesdüm 277-8 (DK).
- kıçkırandā **ögce** gelür 21.11 (TDK).
- **anca** baķaram 49a-13 (MN).
- **Ŗādetce** bağlayasun 87b/8/ (KK).
- **Ŗādetçe** merhem ideler 97a/4/ (KK).
- **findiķca** eyleyeler 112a/1/ (KK).
- göz miķdārı kadarı **yaşşıca** ideler 5a/9/ (KK).
- **aķca** olur vurduķca yayılır 31a/1/ (KK).
- ammā ol kim vebādur **gökce** çıkar 34b/2/ (KK).
- **ķatıca** ğaralar 99b/12 (KİB).
- tā kim **ķoyuca** olunca 79b/7 (KİB).
- ısıcaķla **aşlaca** iceler 81a/3 (KİB).

Türkçe Sözlükte eşitlik durumu ekinin zamanla isimden isim yapım eki görevinde kullanılarak da adlardan türettiği zarflar sıkça madde başı olarak geçmektedir.

1.8. Yön Gösterme Eki +rA, +rU, +ArU

Ad ve ad soylu sözcüklerden eylemin yönünü gösteren zarflar türeten yön gösterme ekinin Orta Oğuz Türkçesi eserlerindeki örnekleri aşağıdadır:

- giderken **arķuru** bir derviş çıkā geldi 166a/1 (MR).

- varaldan **berü** karnım doymadı 12-8 (DK).
- tã ol vaqıtden **berü** 45b/14 (MR).
- asıl ululuğı anı **gerü** ve ilerü iletmez 17b/1 (MR).
- **ķancarü** yörirse 20a/5 (MR).
- loķmadan **ötri** ... başına üşürüp 21a/4 (MR).
- lüt kavminden **ötürü** ... mücãdele ķıldı 56b/12 (MR).
- ķulaķ yolından **taşra** dökerler 19a/4 (MR).
- ulu balıķ **toğru** müteveccih olup 47b/14 (MR).
- ve dağı düzetdi ... görklü süret **üzere** 1b/4 (MR).
- namãz üzre kãhil fesãd **iķre** cüst 13-15 (SN).
- vara hãķ ķatında işüñ **ileri** 9-9 (SN).
- müsülmãnlıķ işin **ilerü** getür 9-3 (SN).
- uş inden **gèrü** ben diri ķalmazam 105-8 (SN).
- eyitdi aña èy oğul **ķancarü** 31-4 (SN).
- bu ilden beni **taşra** şalmaz ise 63-15 (SN).
- ki her gündedür işi **üzre** ledim 3-2 (SN).
- **yanıra** gelüp bürime tonluyı 297-12 (SN).
- **ötri** vardı 19a/1 (KN).
- andan **soņra** bunca zahmet ata ana görür ki sağışa gelmez 10b/8 (KN).
- buyruğından **taşra** olmaya 10b/8 (KN).
- adem oğlını gökķek toprak **üzre** naķş eyledi 1b/3 (KN).
- ol deņizden **aņaru** bir ulu biyãbãn vãr 9a-7 (MN).
- **aņaru berü** idince tuzun yarısı ķalmaz 47a-8 (MN).
- dilkü sözin uzatduķça bidnüs dıvãrdan **aşuru** bakardı 40a-3 (MN).
- ben cür'et ķademin **ilerü** başub 23b-8 (MN).
- çün bizi alub ol deņizi **isre** geķeler 9b-3 (MN).
- şanmasun kim ķorķu ve ihtiyãtdan **ötrü** didüm 48a-6 (MN).
- bunca zahmetden **soņra** beni tapuņa getürdi 2a-12 (MN).
- birünün yarusın iķerü yarısın **taşra** ķodı 49b-8 (MN).
- ne oķ kim biz aña atavuz biri **toğru** varmaya 19a-14 (MN).
- bu ķavl **üzre** 'ahd ü peymãn ķıldılar 12a-14 (MN).
- yönin **aņaru** şağrısın erine dönderür 9-9 (DK).
- dün **iķre** yol azsam umum allãh 231-12 (DK).
- **ilerü** vardı 77-1 (DK).
- oğlan **ķancarü** gètdi ola 134-10 (DK).
- bu ķadar nesneden **ötürü** neye sağt olursız 89-11 (DK).
- öyleden **soņra** èvine geldi 8-9 (DK).
- birinden **taşra** geldi 229-11 (DK).
- hemãn beni ķapudan **taşarı** eyle 88-10 (DK).
- at başını **yokaru** tıtdı 99-11 (DK).
- **yuharu** baķup süreti gördidi 261-14 (SN).
- **yukarı** çıkıcaķ boşanur meger 59-15 (SN).
- başın götürüp **yukaru** bağtı ol 36-6 (SN).
- **iķerü** girdi 98b/7 (KN).
- geldi, **iķerü** girdi. 221-4 (DK).
- oğıl **iķerü** girdi 20b-3 (MN).

- yalını **yokaru** çekesin 3b/2 (KK).
- ol dil az az alup **içerü** 52b/1 (MR).
- imdi **içerü** kirdüm 76a-12 (BH).
- beyân kıldı **içre** hüccet burhâni 4a-8 (BH).
- er kibi **ilerü** kelgil 16a-15 (BH).
- kıara yügi bitmedin **ilgerü** ikevlesin 80a-16 (BH).
- bular **kançaru** barırlarısa uçmağ bınarları ardlarınça aka 66b-2 (BH)
- kendünden **taşra** bırağ 91b-5 (BH).
- kıızıl altun taht **üzeri** tekye oturalar 66a-22 (BH).
- pes bu âyet bize hüccet diyenler **üzre** 5b-5 (BH).
- yaÖni andan **içerü** girse and boynına düşer 114a.7 (KG).
- ve andan **şonra** iş buyursa girü virmege yöni olmaz 126b.2 (KG).
- son tehiyyat içinde iki ayağın toğru **taşra** duta 15a.14 (KG).
- anuñ **üzre** gusl kıılmağ vâcib olur 10a.7 (KG).
- elini altına soğa **yukaru** kıaldura 36a.1 (KG).
- **andan şonra** anuñ birle cimaÖ kıılsa girü virmek reva olmaz (KG).
- işledügi işe hutbe **bundan şonra** kıılam didi 42b.9 (KG).
- bir yıldan **berü** benümdür diyü 142b.12 (KG).
- yaÖni kaçan imamı imâm kııldınuñuz-ısa **ileri** geçürüñ 14a.15 (KG).
- **kançaru** gitdi 134-10 (DK).
- **sonra** utanur 21.2 (TDK).
- deniz mevc gibi beyni **taşra** bırağur 39a/7/ (KK).
- **şonra** ılıcağ rāziyāne şuyıla yuyalar 7a/8/ (KK).
- ugutlucağla **yukaru** kıalduruvire 45a/10/ (KK).
- **içerü** gider 25a/12/ (KK).
- Öâdet **üzere** melhem ideler 98b/4/ (KK).
- **andan şonra** bir kişi yüksek otura 20b/11/ (KK).
- **taÖâmdan şonra** yiseler 10b/2 (KİB).
- **taşra** gelse 18a/8 (KİB).

Kalıplaşmış bir şekilde zarf türeten yön gösterme ekinin adlardan türettiği zarflar, *Türkçe Sözlükte* sıkça madde başı olarak bulunmaktadır.

1.9. İsimden İsim Yapma Eki +IU

Banguoğlu'nun tabiri ile donanma hâli (2007: 382) eki olan, işleklik derecesi çekim eklerine yakın olan ve kalıplaşmış şekilde sıfat türeten bu isimden isim yapım ekinin tespit edilebilen örnekleri şunlardır:

- **bellü** bilsin 10-13 (DK).
- **gizlü** yaka tutuban yilişdiler 200-7 (DK).
- **kıutlu** olsun 75-13 (DK).
- **kentli** ola 40.7 (TDK).
- **acı sözlü** olmayasın 65a-4 (MN).
- **bağlu** kıodı 8a-3 (MN).
- girü döndü **ğuşsalu** 11b-3 (MN).
- **kıayğulu** ağlariken 42a-9 (MN).
- **kıuvvetli** olıcağ 34a/8/ (KK).

- **korçulu** olsa 165a/10 (KİB).
- **uçuklu** olanuñ burnuna tamzursa 176a/14 (KİB).
- **datlu** olduğıçün bilmediler 25b/7 (KİB).
- ne kadar genc **yaşlu** olsa 75a/5 (KİB).
- **tatlu** ola 91a/13 (KİB).
- **görklü** ider 6a/11 (KİB).
- **terlü** olsa 13b/2 (KİB).
- **Öilletlü** ider 42b/5 (KİB).
- yüregi **kuvvetlü** ider 64b/9 (KİB).
- **irkeklü dişilü** olur 81a/13 (KİB).
- **yüklü** olur 120b/11 (KİB).
- cānāvar ısırdığı yire **elemli** ola 158a/14 (KİB).

Kalıplaşmış şekilde sıfat türeten eklerden olup aynı zamanda zarf da türeten bu isimden isim yapım eki ile yapılan zarflara *Türkçe Sözlükte* sıkça rastlanmaktadır.

1.10. İsimden İsim Yapma Eki +sIz

Adlardan bazı durumlarda zarf türeten ve Banguoğlu tarafından giderme hâli (2007: 382) olarak adlandırılan işleklilik derecesi çekim eklerine yakın olan bu yapım ekinin Orta Oğuz Türkçesi eserlerinde tespit edilen örnekleri şunlardır:

- eli **avsız** getmiyim 53.1 (TDK).
- **endişesüz** kadem urmağ olmaz 19a-10 (MN).
- **ansuz** olsa ölüridi 53b-4 (MN).
- **zahmetsiz** toğura 123b/16 (KİB).
- **şekersiz** yirlerse 127a/3 (KİB).
- **İMANSIZ** gide 136b/13 (KİB)

Yokluk eki olarak da adlandırılan ve kalıplaşmış şekilde sıfat türeten eklerden olup aynı zamanda zarf da türeten bu isimden isim yapım eki ile yapılan zarflara *Türkçe Sözlükte* sıkça rastlanmaktadır.

2. Addan Zarf Türeten Birleşik Ekler: Türkçenin en eski devirlerinden beri kullanılan birleşik ekler birden fazla ekin birleşmesi ve yeni görev üstlenmesiyle oluşan biçimbirimlerdir. Bu birleşik eklerden bazıları ek kalıplaşması ile adlardan zarf türetir. Türkiye Türkçesinde addan zarf türeten birleşik ekler ile ilgili Enfel Doğan'ın⁵ ayrıntılı çalışmaları bulunmaktadır. Orta Oğuz Türkçesinde Türkiye Türkçesinde kullanılmayan eskicil olup addan zarf türeten birleşik ekler de vardır. Orta Oğuz Türkçesi metinlerinde tespit edilen addan zarf türeten birleşik ekler şunlardır:

2.1. Yapım eki + Durum eki birleşmesiyle

2.1.1. +sIzIn (< +sIz+I+n)

Addan ad (*yokluk*) yapım ekinin üzerine vasıta durumu ekinin gelmesiyle addan zarf türeten bu ek nasıllık, nicelik bildiren zarflar türetmiştir:

- tam üstinde ol bir gün **aşsuzın** 46-11 (SN).
- atam düşdi **apaşsuzın** öğüme 135-1 (SN).
- oturmuş idi fāriğ ü **dımsuzın** 144-10 (SN).

⁵ Ayrıntılı bilgi için Doğan'ın "Türkiye Türkçesinde Addan Zarf Türeten Birleşik Ekler Üzerine" adlı makalesi incelenebilir.

- **aşsızın** elinden aldı. 289-6 (DK).
- degül dilek ile vü ger **geşsüzün** 180-1 (SN).
- gönül ana verdidi **gönülsüzün** 207-7 (SN).
- niçe taÖzim eylediler **hadsüzün** 239-1 (SN).
- iş eder anuñ bigi **bülüsizin** 270-1 (SN).

Türkçe Sözlükte bu ek ile türetilen tek madde başı *ansızın* zarfıdır.

2.1.2. +sUzda (< +sUz+dA)

Orta Oğuz Türkçesinde *ansızın*, *birdenbire* anlamlarında tarz bildiren zarf türeten ekin örnekleri aşağıdadır.

- **aşsuzda** anlaruñ dirnegin tağıdub gönülümüz murādın alalum 46a-2 (MN)
- çü havz üzre **aşsuzda** kıldı nazar 36-3 (SN).
- **apaşsuzda** çepçevre baqdılar 168-1 (SN).
- bir **aşsuzda** neşāt kıldı 36b/5 (KN).
- taşu **aşsuzda** kayuvire 45a/5/ (KK).

Orta Oğuz Türkçesinde sıkça kullanılan adlardan zarf türeten bu ekin türettiği *aşsuzda* zarfı Türkiye Türkçesinde eskicil durumdadır.

2.2. Yapım eki + Yapım eki + Zarf-fiil eki birleşmesiyle: +leyin (< +le+y+-in)

Vasıta, beraberlik, topluluk, benzerlik ve gibilik ilgisi kurmak için kullanılan +IA eki ile günümüzde eskicil olan -In zarf-fiil ekinin birleşip kalıplaşmasıyla oluşan; benzetme, eşitlik göreviyle kullanılan veya zaman ve tarz zarfları türetir. “-(y)In / -(y)Un zarf-fiil eki yalnız zaman adlarında +IA ekiyle kurulmuş birkaç fiil ve bir iki zamirle kalıplaşarak zaman ve tarz zarfı olan kalıplaşmalara uğramıştır” (Korkmaz, 2009: 174). Bu ek Orta Oğuz Türkçesinde işlek bir şekilde geçmektedir.

- **oğurlayın** mālına en şınmağıla 175a/12 (MR).
- bunu gördiler nā-gāh **aslanlayın** 197-3 (SN).
- ipin oynar **ayulayın** uzatam 217-5 (SN).
- **bayağlayın** bigiyise şabāş 307-15 (SN).
- ki **bayıhlayın** hoş oldu tamām 47-4 (SN).
- havāya **bulıtlayın** düğdi toz 182-12 (SN).
- gözi yaşı **irmahlayın** çağladı 54-14 (SN).
- bunu dēdi **iñileyin** ağıladı 134-6 (SN).
- talarsın kolay bulıcağ **itleyin** 183-14 (SN).
- yumurd oğurladı **keklikleyin** 114-5 (SN).
- olıcağ anuñ vaḳti **kılıçlayın** 181-13 (SN).
- süzülmişdi **nergisleyin** uyhusuz 106-10 (SN).
- anı görüp **oğrılayın** niçeler 268-15 (SN).
- tama ağa **oğurlayın** ol niğār 91-5 (SN).
- bular yine **turduhlayın** turalar 179-13 (SN).
- yağar ise **yağmurlayın** başa oñ 181-12 (SN).
- birkaç gün benüm-ile **bayağlayın** olmadı 18b/12 (KN).
- lıkin **oğurlayın** aşikārā gāfil olma 57b/1 (KN).
- **bayağlayın** açılmaya 33b-6 (MN).
- **bunculayın** bilgüli ḳanda bulına 33b-6 (MN).

- konuğ dağı **oğurılayın** grdi 22b-9 (MN).
- **uğrulayın** cn aldugun ıuyamaz idm 160-5 (DK).
- **bencileyin** kimesne ıulağını burmadı 95-14 (SN).
- geh ağlardı **blblleyin** zr zr 354-1 (SN).
- yzin beızi ıalınadı her **demleyin** 133-4 (SN).
- glef bigidi oldu **ııgdemleyin** 133-4 (SN).
- **gzgleyin** sağt eğer kendzin 375-1 (SN).
- gecemzi **gndzleyin** ttalum 128-10 (SN).
- yzn beızi ıalınadı her **demleyin** 133-4 (SN).
- şh uruğı **husrevleyin** kendzi 300-3 (SN).
- şu **yengeıleyin** gitdi apul apul 336-8 (SN).
- **ynileyin** aııldı gldi hoş 136-2 (SN).
- **ikileyin** ıapların ıatı yurlar ve ger su alup giderler 18b/11 (KN).
- **ikincileyin** kelmenize MK55v3 (KY).
- iı ıadeğ lle şıfat t glesin **gonıleyin** 203-6 (ADD).
- bir taş ton, ikinci izr **ancılayın** hem ve ınc tonı gnlek 36b.8 (KG).
- **ikileyin** namz ııla 64a.13 (KG).
- **ikileyin** tazesin uralar 92b/8/ (KK).
- **ikileyin** ulaşdura 47b/1 (KİB).
- **uğrulayın** iıirseler 152a/10 (KİB).

Trkıe Szlıkte akşamleyin, geceleyin, kimileyin, ođ(le)leyin, sabahleyin, şimdileyin szckleri dışında madde başı tretmeyen bu ekin trettiği zarflara Orta Oğuz Trkıesi metinlerinde sıkıa rastlanılmaktadır.

2.3. Yn Gsterme Eki +Yapım Eki Birleşmesiyle: +rUIU (<+rU+IU)

Yn gsterme ekinin zerine isimden isim yapım ekinin gelmesiyle tarz zarfı treten bu eke tek rnekte rastlanmıştır:

- sre **ilerl** ve **girl** oıısa secde sehvi vcib olmaz 30b.8 (KG).

2.4. İyelik Eki + Vasıta Durumu Eki + Vasıta Durumu Eki Birleşmesiyle: +IyIA n (<+I+y+IA+n)

- **atıylan donıylan** gzan ejdehnuğ boğazına gtmeli oldu 55.7 (TDK).
- kimse **menmilen** gelmesn 52.11 (TDK).
- kara polad kılııuğ **yalmnyılan** doğraram 60.8 (TDK).
- kaba boynı **gciylen** srb ıekse 8-13 (TDK).
- okun **peyknyılan** ldrrem 60.7 (TDK).

Trkiye Trkıesinde lınl dilde kullanılmayan bu ekin ağızlarda rnekleri bulunmaktadır.

2.5. Durum eki + İyelik eki birleşmesiyle:

2.5.1. +IA sI (< +IA+sI)

Taranan eserlerde *sabahtan, sabahleyin* anlamlarında tek rneğine rastlanmıştır:

- ki **tanlası** hkim ıatına varup 331-12 (SN).

2.5.2. +dAsI (< +dA+sI)

Orta Oğuz Türkçesinde *ertes*i zaman zarfına öykünerek yapılan bir türetmedir:

- **yarındası** çıkub 25a/10 (MR).
- **yarındası** okudı çin ilini 85-3 (SN).
- **yarındası** varduğ 53a/3 (KN).
- çün **yarındası** oldı 25b-10 (MN).

Türkçe Sözlükte bu ek ile türetilen tek madde başı *ertes*i sözcüğüdür.

2.6. Durum eki + Pekiştirme eki birleşmesiyle:

2.6.1. +CAk (< +CA + ok)

“+cA ekinin +ok pekiştirme ekinin kaynaşmasından oluşmuş bulunan +cAk (< cA+ok) eki; küçültme, sevgi ve tahsis işleviyle sıfat, zarf ve adlar türeten bir ektir” (Korkmaz, 2009: 39). Olarak ve birlikte gibi anlamlarla çekim eki işleviyle, küçültme ve sevgi anlamlarında ise yapım eki işleviyle kullanılan bu ek Orta Oğuz Türkçesinde genellikle c’li kullanılmaktadır. Tespit edilen örnekleri aşağıdadır:

- maқsadı **ancaқ** olmışsa 19a/1 (MR).
- **artucaқ** terennüm édüb 30a/14 (MR).
- **büyücek** қomaқ 144b/9 (MR).
- hâceti neyise söylesün **tızcek** 24b/3 (MR).
- vefât kılmış **tızcek** 25a/14 (MR).
- қatına **yaқıncaқ** vardı 175a/1 (MR).
- ğaraž andan **ancaқ** hikâyet degül (SN).
- süheyl anı bilürdi **ancah** hemjın 103-1 (SN).
- inileyüp **añlucaқ** açdı gözi 45-1 (SN).
- ben sizlerden **ayrucaқ** oldum idi B62r5 (KY).
- dèdi eylese **tañlacaқ** tahtı düz 30-5 (SN).
- süheyle dèdi **tañlacañ** turayım 73-4 (SN).
- **yaқıncaқ** niçe bulduğını hâqı 11-5 (SN).
- benüm **ancaқ** yüzime duyduğuz mu MK6v16 (KY).
- belki **yalıncaқ** pādışāhlıқ nice isteyelüm 30b-2 (MN).
- hevāya uyan **tızcek** olur hacıl 22-11 (SN).
- şöyle ol ki **tèzcek** bir hâldan dañı bir hâla dönmeysesin 14a/3 (KN).
- eger nevbet nevbet birbirmüzi götürevüz menzili **tızcek** alavuz 2b-14 (MN).
- **ancaқ** yaқın keldi M34/3 (KY).
- **yaқıncañ** saña karşı hem geldügi 105-14 (SN).
- **ancaқ** yöriyeyim 71-4 (DK).
- dinledüm **añlucaқ** nese didi 121a-15 (BH).
- er gişiyi şöyle **yalıncaқ** öpse 160a.15 (KG).
- dünli günli olmaқ müddeti **ancaқ** olur kim 28a.14 (KG).
- ya oğlı bayram gicesi ya **tañlacaқ** ölse 57a.2 (KG).
- ölmedin **tızcek** ad vireler 40a.7 (KG).
- **büyücek** olur 33a/8/ (KK).
- yüz rengini **gökcek** eyler 51b/7/ (KK).
- **tızcek** tımar ideler 25a/12/ (KK).
- miÓde **yeynicek** olur 50b/9/ (KK).
- yiri **қuyucaқ** ideler 45b/7/ (KK).

- olur ammā **yumrucağ** olur 37b/12/ (KK).
- **tizcek** toğura 120b/7 (KİB).
- köküle **arkıncağ** çıkarsa 122b/17 (KİB).

Türkçe Sözlükte madde başı olarak *ailecek, ancak, çabucak, demincek, evcek* örnekleri olan bu ek Orta Oğuz Türkçesi metinlerinde sıkça kullanılmaktadır.

2.7. Durum eki + Pekıştirme eki + Zarf-fiil eki birleşmesiyle: +cAKIn (<+cA+ok+-In)
Taranan eserlerde tek örneğine rastlanan ekin kullanımını şu şekildedir:

- çıkardılar **añulcağın** bāğdan 104-9 (SN).

2.8. Durum eki + Yapım eki + Zarf-fiil eki birleşmesiyle: +cılayın (<+cA +le + y + -in)

+cA eşitlik eki ile “*vasıta, beraberlik, topluluk, benzerlik ve gibilik*” ilgisi kurmak için kullanılan +lA ekinin günümüzde eskicil olan -In zarf-fiil ekiyle birleşip kalıplaşmasıyla oluşan bu ek benzetme ilgisi kuran zarflar türetir. Ek ile ilgili Ergin şu açıklamaları yapmıştır: “*Batı Türkçesinde kullanılışı sonradan azalan bu ek Eski Anadolu Türkçesinde çok kullanılmıştır. Kullanılış sahası zamirler olup onlara gibi ve kadar manaları verir, onların benzetme şekillerini yapar. Eski Anadolu Türkçesinde bu da zamirlerde bir eşitlik çekim eki gibi vzaife görmüştür. Eski Anadolu Türkçesinde hiç değilse uzun bir müddet ek tabii ç’li idi. Sonradan ek c’li olmuştur. Ekin -layın, -leyin ile ilgisi açıkça görülmüyor, baştaki -cı, -ci evvelce -çı, -çi Eski Türkçede ise ançulayu misalinde olduğu gibi -çu, -çü şeklinde idi. Bunun da -ça, -çe eki ile ilgili olduğu anlaşılmaktadır*” (2003: 174).

- **buncılayın**... bir içim süd içdi 118b/7 (MR).
- **şuncılayın** kim erenlerünj ... var 126a/16 (MR).
- **ancılayın** gitmesün hiç teşvışı 250-10 (SN).
- uş-**buncılayın** bu bābda söz söyleyem 75a/7 (KN).
- bizüm işimüz đahı **ancılayın** ola 23b-1 (MN).
- ocağuna avrat **buncılayın** gelsün 7-10 (DK).
- **buncılayın** virmek gerek 95b.9 (KG).
- hiç bir nesne **ancılayın** issi itmez 144b/10 (KİB).
- **bencileyin** gören kişi ben sevdüğümün yüzini 359 (YED).

Türkçe Sözlükte bu ekle türeyen *bencileyin, bizcileyin, onculayın* madde başları bulunurken Orta Oğuz Türkçesi metinlerinde ad soylu sözcüklerden farklı zarflar türettiği örnekler tespit edilmiştir.

2.9. İyelik eki + Durum eki birleşmesiyle:

2.9.1. +InA / +sInA / UñA (<+I + n + A / +sI +n +A / +Uñ +A)

Belirtili isim tamlamasının tamlananı durumunda olan bu biçimbirim hakkında Korkmaz “*Yönelme durumu ekinin kalıplaşmasından oluşan zarflar daha çok iyelik eki üzerine yönelme durumu eki almış zarflar biçimindedir. Bu durum, onların kalıplaşma aşamasından önce bir ad tamlaması oluşturdıklarını ve tamlamanın tamlayan ögesinin atılmasıyla kalıplaşmaya uğradıklarını ortaya koymaktadır*” (2009: 463) açıklamasını yapmıştır. Eserlerde tespit edilen örnekler şunlardır:

- **şabahına** ... vurup çağırdı 59b/13 (MR).
- gör ‘aşıkı ki şuşar imiş şan **bahāsına** 208-7 (ADD).
- ki çün gece **üzerine** zengj yüzün urdı 113-12 (SN).

- şehā irgür beni vaşluñ **demine** 202-1 (ADD).
- bağışla suçını kılma **kemine** 202-7 (ADD).
- denizler ğarğ olur gözüm **nemine**. 202-2 (ADD).
- kardeş **uğrına** depegöz ile buluşaram 224-5 (DK).
- senüñ **uğruña** ben öleyim 49-4 (DK).
- degül **aduña** key anı étmezüz 173-7 (SN).

Türkçe Sözlükte bu ek ile türetilmiş birçok madde başı durumunda zarf bulunmaktadır.

2.9.2. +Inca / +sInca/ +Uñca (< +I + n + cA / +sI +n +cA / +Uñ+cA)

“Çok az sözcükte kullanıma çıkan ek; {-Inca} < {-I(n)} + {-CA} yapısında, iyelik eki ve {-CA} ekinden oluşur. Adlara gelip sözcüğün zarf ya da sıfat olarak kullanımını sağlayan ad işletme ekidir. Ardınca < art + {-i(n)}+ {-ca} sözcüğü, ardi sıra, ardından anlamlarında cümlede zarf olarak kullanıma çıkar. İyelik ekinin çeşitliliği sonucunda ekin {-Imca}, {-Inca}, {-I(n)ca}, {-ImIzca}, {-InIzca}, {-lArInca} biçimleri vardır” (Üstünova, 2008: 418-419). Taranan metinlerde tespit edilen örnekler aşağıdadır:

- anuñ **şaginca** ve **şolinca** tamudan hâyil olalar 210b/2 (MR).
- ilerleyince **ardınca** yigürdiler 90-12 (SN).
- tekellüf **tarıķınca** söz açdılar 352-11 (SN).
- boyı serv bigi **uzunınca** yatur 158-1 (SN).
- ve almağda satmağda ‘avratlar aldamağ **ardınca** olma 95a/1 (KN).
- **geñince** yeye 26a/6 (KN).
- rahmet beşaretcileri bir bir **ardınca** bu âyeti kulağına degürürler 10a-5 (MN).
- ola **yanınca** şüret-i zibā teferrüci 234-1 (ADD).
- babasınuñ **ardınca** yortup geldi. 31-6 (DK).
- ki **dilince** her kavmile söyleye 24-4 (SN).
- **geñince** yürimek mi yegdür yayañ 144-5 (SN).
- **ileyince** bir dāye vü bir qaravaş ... olurdu baş 42-15 (SN)
- ileyince **öñince** cümle çeri 76-15 (SN).
- adı key **yêrince** durur gerçek 244-10 (SN).
- bir gice gendü ‘**âdetince** busuya durdu 37a-14 (MN).
- sārübān dağı ğodı **geñince** yatdı 47a-14 (MN).
- her bir kişi **hällü hâlince** bir işde ğodı 9a-1 (MN).
- bes ol uvağ cānavarlar **öñince** kaçdılar 51a-2 (MN).
- bes heyce **öñince** hâcib **resmince** ilerü yorıdı 65b-14 (MN).
- kâfir **öñince** yoritdün mi 136-10 (DK).
- **ardınca** miñ kişi hârîr tutar D50v12 (KY).
- tokušmağıl **murādınca** olğıl êmdi B77v8 (KY).
- eger tağlar **ağırınca** bolur erse 12b-23 (BH).
- bular kaçaru barurlarısa uçmağ bınarları **ardlarınca** ağa 66b-2 (BH).
- yine **ardınca** ramazān ayı sultānı kelür 17b-8 (BH).
- hâğ **emrinçe** yorigil hâğ sevgüsi bulğasañ 83b-19 (BH).
- şeri‘at **hükminçe** eli şeşilmeye hükümlü boldı 130b-11 (BH).
- uçmağ katında bir yüzük **kaşınca** yok 156a-18 (BH).
- kaçpasun sini mevci yörimegil **kıyınca** 83a-17 (BH).
- yıl kaçaru eser erse añarı **önince** egilür 85b-17 (BH).
- mü‘minler tahtı **yanınca** ırmağlar ağmağ bolur 63a-7 (BH).

- eger ağaçlar **yaprağınca** bolur erse 12b-23 (BH).
- kayır **sağışınca** bolur erse 12b-23 (BH).
- gaşb kıлмақ Türk **dilince** güc kıлмақ olur 115a.10 (KG).
- birez tetavvuŕ namāzın kıoya Őavrat **dilegince** 78a.1 (KG).
- artanı **kıyāsınca** virmiş gerek 58b.13 (KG).
- ülüsi degince herberine miqdārli **miqdārınca** vireler 156b.12 (KG).
- ve artanı **şağışınca** virmiş 58b.6 (KG).
- Őavrat bay olsa Őavrata geregince ve eri **tākatince** 75b.12 (KG).
- dürüst oqımaqlıq **ardınca** ola kim şevāb hāsıl ola 162a.12 (KG).
- niceme kim Őavrat bay olsa Őavrata **geregince** 75b.1 (KG).
- babasınıq **ardınca** dağı bunı götürdiler 31-9 (DK).
- kāfir **öjince** yoritdın mı 136-10 (DK)
- ikindünüq **arasınca** gün görmedüm 43.1 (TDK)
- katlanmadı ilğadı gāzanun **ardınca** 53.8 (TDK)
- **Őādetince** melhem ideler 97b/10/ (KK)
- bu kāfirün **dilince** ziyālitte dinilür 109b/8/ (KK)
- **ķavlince** terkīb idüb merhem ideler 98b/1/ (KK)
- kendü **ķabınca** dura 24b/3/ (KK)
- üstād **yolınca** merhem ideler 98a/11/ (KK)
- sen var **arduńca** 40a-11 (MN)
- men anı senün **dirliğünçe** ağlar 93b-11 (BH)
- **Őaķabince** ķarpuz veyā armut 127a/4 (KİB).
- biribiri **ardınca** içe 54b/2 (KİB).
- **berāberince** hācerü'l-behūde ķatalar 110a/3 (KİB).
- türk **dilince** aña belād otı dirler 176a/9 (KİB).
- ķuvveti **ķadarınca** mecmūŕ bile döğeler 188b/6 (KİB).
- bir kişi andan iki mişķāl **miqdārınca** içse 113b/6 (KİB).
- ve eger zerūnec **uzununca** delseler 5a/11 (KİB).
- eved **uzunluğunca** delik eyleseler 173b/5 (KİB).
- eger civid vezni **yarısınca** mürdesengi ķatalar 143b/17 (KİB).

Orta Oğuz Türkçesinde işlek durumda olan bu ekin *Türkçe Sözlükte* türettiği birçok madde başı zarf bulunmaktadır.

2.9.3. +IndA / +sIndA / +UñdA (< +I + n + dA / +sI + n + dA / Uñ+dA)

İyelik ekleri ve bulunma durumu ekinin birleşip kalıplaşmasından oluşan bu biçimbirim zaman bildiren zarflar türetir ve Orta Oğuz Türkçesinde çok sık bir şekilde kullanılmaktadır:

- ki her nesneyi **yêrlü yêrinde** ķor 5-5 (SN)
- **uyhusunda** kāfir otağa kuyuldu 90-8 (DK)
- oşbu **yaķında** oğluq toğa 21a-9 (MN)
- her ay **başında** ķarĥ-ı müdevver hilalini 19-28 (ADD)
- fırsat **deminde** zevķ idelüm hoş şafāyıla 137-5 (ADD)
- ay yüzün **devrinde** hūblar fitne çok engiz ider. 162-5 (ADD)
- her **gicesinde** ķadr ider ol gündüzinde 'ıd 58-7 (ADD)
- **şonında** hāşret ile niçe şermesār geķer. 215-7 (ADD)
- kim 'atā **vaktında** şormaz cevher ü yā cev nedür 7-11 (ADD)

- gül **mevsümünde** dā‘i eger ‘ibret almasa 45-9 (ADD)
- ādem dünyaya kırk **yaşında** keldi 128a-9 (BH)
- hergiz ‘**ömründe** yazuk kılmadı 140a-9 (BH)
- gine bu sûre **āhirinde** eyitmişler kim 33a.1 (KG)
- eger dünün **bucağında** kılsa dañı revādur 18b.11 (KG)
- oruç farz kılmış ramazān **ayında** 19b.1 (KG)
- üçinç **gezinde** ton arı olur 8b.15 (KG)
- yay **günlerinde** giç kıla kim ıssı sınımış olsa 18b.6 (KG)
- gişi **ileyinde** ılısuluğ olsa 27a.2 (KG)
- abdest **ilkinde** mismillāhi dimek sünetdür 4b.8 (KG)
- eger kimerse kamu **Öömründe** oruc dutsa 54b.6 (KG)
- namāz **şoğında** secde sehvi kıla (KG)
- ibn-i mesŪud –radıyallāhü Őanha- tekbir kılurdu biş **evvelinde** 40b.10 (KG)
- dün **puçığında** ... geldi 38-4 (DK)
- **sağlığında** eyülikler ider 46-12 (DK)
- lele kılbası **kulluğında** hazır gördi 54.2 (TDK)
- gece **mahallında** yanı berkçe daş ağıluğ kıyın söker 20.4 (TDK)
- yemek içmek **arasında** 13.7 (TDK)
- **ashında** mefrağı var 45.6 (TDK)
- kıyuma kıyuma **deminde** 20.8 (TDK)
- kara yazun **faşında** tazı tula yeddürdi 52.7 (TDK)
- **ellisinde** altmışında ecel alsa 42.10 (TDK)
- elli altmış **yaşında** ādem ola 42.12 (TDK)
- ay **yiğisinde** bir dirhem içeler 11a/1 (KİB)
- on dördüncü **gicesinde** 13a/11 (KİB)
- sabāñ **vaktinde** ve añşam **vaktinde** her kere fātiñā tamām itdikce 14a/1 (KİB)
- göz ağırsınuğ **evvelinde** ... ola 16b/6 (KİB)
- **evvelinde** kıfāl tamarından kan alalar 1b/4/ (KK)
- gicenüñ añir **şelesinde** cülābıla yudasın 118a/8/ (KK)
- ĥastalık **şoğında** olursa 15b/1/ (KK)
- ĥācet **vaktinde** kıız oğlan emzürür 6a/11/ (KK)
- **ileyünge** düğün var 105-1 (DK)
- **evvelinde** olsa 18a/7 (KİB).
- ramazān ayınuğ on dördüncü **gicesinde** ... yaza 13a/11 (KİB).
- eger nilüferüñ güz **gününde** dibin kıparub 95b/10 (KİB).
- ve dañı yay **günlerinde** kılmayasın 21a/8 (KİB).
- anuñ içündür ki ilan çıkıçağ **gün aydınında** gözlerin yoş olur 22b/4 (KİB).
- bu āyeti yaza **señer vaktinde** 131a/13 (KİB).
- **uykusunda** belinlemekden emin ola 173b/7 (KİB).
- tãŪñ **vaktinde** içseler 170b/13 (KİB).
- sabāñ **vaktinde** ve añşam **vaktinde** 14a/1 (KİB).
- **āhirinde** bir kez bu duŪāyı oğusa 98b/10 (KİB).
- yazub **bilesinde** götürse 123a/17 (KİB).
- **çihārşenbesinde** yazalar 83b/2 (KİB).
- çün nağş ide **dün yarısında** 160b/14 (KİB).
- güz **günlerinde** vāfiŪ olur 47a/11/ (KK).

Orta Oğuz Türkçesinde işlek durumda olan bu ekin *Türkçe Sözlükte* türettiği madde başı zarf sayısı oldukça fazladır.

2.9.4. +IndAn / +sIndAn (< +I+n+dAn / sI+n+dAn)

İyelik ekleri ve ayrılma durumu ekinin birleşip kalıplaşmasından oluşan bu biçimbirim zaman bildiren zarflar türetir ve Orta Oğuz Türkçesinde çok sık bir şekilde kullanılmaktadır:

- ölüm **acısından** da ola 24b/5 (MR)
- **acısından** uğunub çağırdı 35b-10 (MN)
- rüzigāruñ **ğuşşasından** cānumuz bulsun feraḥ 12-6 (ADD)
- zira şemsüñ **ziyasından** ne ḥazirişe a‘māya 21-32 (ADD)
- **ırağından yakınından** gelişdiler 200-6 (DK)
- küfr qarāñulığı anuñ **sebebinden** şavuldı 63a-6 (BH)
- sıgundum saña şeytān **vesvāsından** 164a-14 (BH)
- velikin **tekebbürlüğinden** ötürü ‘ilmi aña assı kılmadı 87a-5 (BH)
- bu ḥil‘atları bu künler **kerametinden** keydiler 62a-20 (BH)
- on üçinçi ma‘ni **ķavlınden** Muḥammed Muştafā bolur 63a-5 (BH)
- Óālem anuñ **işinden** ‘āciz kalmış 129b-6 (BH)
- Óāşıklar anuñ **Óışkından** āh dip köyner 159a-18 (BH)
- tenüm **derdinden** irdi hem köñlüme 121b-18 (BH)
- ve **darlığından** daķı **ķarañuluğundan** ağlar 14a-15 (BH)
- ‘**āķlığından** ötürü mirāsdan maḥrum kalmı 110a-21 (BH)
- bu āyet **ağrılığından** ol Peyğāmerüñ devesi ķuma ķokdı 149b-14 (BH)
- ayrılmaķ **acığında** qarışmas-men 146b-2 (BH)
- abdest alabilmez **zaÓfindan** 12b.10 (KG)
- islām muḥsin **şartından** olmaz 112a.12 (KG)
- susuz olup **cānından** ķorķsa 102b.10 (KG)
- yūsuf ‘işķi **sebebinden** źelil oldım B54r2 (KY)
- biten hep lāle vü güldür gözümün yaşı **renginden** 269-4 (ADD)
- tārīñniñ ḥoş altı yüz **otuzundan** bu za‘if bu ķıtabnı düzdi ėmdi B79r10 (MN)
- **ardından** gitti 49-7 (DK)
- yimez-idi sapanınuñ **ķorkusından** 57-4 (DK)
- **evvelinden** ḥak taÓālā bir igide verse 9-4 (TDK)
- **ķorkusından** hiç bahāne tapmayub 57.6 (TDK)
- yorğunluğa daḥı **dirķastlığında** olan 110b/4/ (KK)
- taş **yüzinden** işleye 28a/6/ (KK)
- eger bunuñ **ḥarāretinden** yigit kişiler incinse 127a/3 (KİB).
- **rahmetinden** berī ola 158b/14 (KİB).
- südde ider **tatlılığında** ötürü 56a/13 (KİB).
- **sıgır yoğurdundan** ola 97b/14 (KİB).
- kötürüm olsa yıl **ağrısından** 126b/5 (KİB).
- tāÓūn **āfetinden** şaķlar 170b/11 (KİB).
- diş **ağrısından** emiñ ola 37a710 (KİB).

Orta Oğuz Türkçesinde ekin işlekliliğinden dolayı tespit edilen örnek sayısı oldukça fazladır. *Türkçe Sözlükte* bu ekle türetilen madde başları şunlardır: *bakımından, helalinden, kabilinden, gibisinden, önünden, yüzünden.*

2.9.5. +yIA / +IyIA / +sIyIA [< y+IA / +I+y+la (< ile) / sI+y+IA]

“İyelik takısı +(s)i almış kimi sözcükler ‘ile’ ilgeciyle kaynaşarak belirteç olmuşlardır: Birkaçı: Vaktiyle (zaman belirteci). sırasıyla (durum belirteci). bütünüyle (durum belirteci). dolayısıyla (durum belirteci). hakkıyla (durum belirteci)” (Bilgegil, 2014:210). İyelik eki ve ile edatının (vasıta işlevi) birleşmesinden oluşan bu ekin eserlerde tespit edilen örnekleri aşağıdadır:

- bir kimseyi gaybet éde **adıyıla** 83a/18 (MR).
- anuñ **adıyıla** ... meşğül olursın 34b/9 (MR).
- biriñüz bir dervişe **şağıyla** şadağa kılsa 282a/16 (MR).
- ‘acz **diliyle** eyitdi 25b-8 (MN).
- adın kendü **adıyıla** қоша қоду 10-6 (SN).
- hutbe vü sikke anuñ **adıyıla** fahr eyler uş 5-7 (ADD).
- mülk-i cihān ki ‘**adliyle** bāğ-ı huld idi 24-15 (ADD).
- cān gözi ‘**aksiyle** pür envār 23-33 (ADD).
- oğlanı **anasıyla** altuna ve incüye garq eyledi 61a-2 (MN).
- **suyıyla** yuya 3a-7 (BH).
- müşerrefdür **adıyla** 10-9 (SN).
- kirpük **oқыла** baғrumı şad pare gözlerüñ 149-6 (ADD).
- şehd ü şekker leblerüñ **şevkıyla** dā‘i teşnedür 159-6 (ADD).
- kirpük **ucıyla** yir yüzine naqş ider gözüm 170-2 (ADD).
- ölünüñ adın anası **adıyıla** kığıra ve dañı telkin kıla 165b.15 (KG).
- üç talāğ niyyet kılsa, **ağziyla** eyitmese üç talāğ düşmez 86b.3 (KG).
- tavar düşse ya kimseneyi kıç **ayağıyla** vursa 151a.15 (KG).
- bilgil kim bir gişi **diliyle** ikrār itse 138a.8 (KG).
- eger bıçaq bulmayup **dişiyile** quş boğuzlasa yise reva olmaz 105b.9 (KG).
- kemsenenüñ **emegiyle** bitmiş olmasa 98a.5 (KG).
- eger suyu quyudan içer olsa **tavarıyla** tartılır 63b.8 (KG).
- göz **ucuyile** ol ere baқdum 207-4 (DK).
- **kılıcıyla** adını yeg söletmiş 25.14 (TDK).
- sirkeyle ve **nār çiçegiyle** қaynadub 37b/4 (KİB).
- ve **şām şakızıyla** tütsi eyleseler 122b/9 (KİB).

2.10. Çokluk eki + Durum eki birleşmesiyle: +lArDA (< +lar+da)

“+lerde yapılı zarflar, asıl zaman zarflarına ya da zaman isimlerine aşırılık eki olan +ler ile +de durum eki ulanarak yapılırlar. Bu zarflar, eylemin zamanını belirsiz bir biçimde gösterirler (Ediskun, 2010: 274). Bu ekle türeyen ve taranan eserlerde tespit edilen örnekler şunlardır:

- **dünlelerde** niyāz édüb ağlaya 8a/5 (sabah) (MR).
- issi **günlerde** istiŕmāl ideler 99a/5/ (KK).

Türkçe Sözlükteki örnekleri yakınlarda, bugünlerde, geçenlerde, görünürlerde, şimdilerde, yenilerde olan bu ekin taranan eserlerde tespit edilebilen örnekleri sınırlıdır.

2.11. Durum Eki + Durum Eki Birleşmesiyle

2.11.1. +CayA (< CA+y+A)

Eşitlik eki ve yönelme durumu ekinin birleşmesinden oluşan bu biçimbirime taranan eserlerde tek örnekte rastlanmıştır:

- yay-cuğazı **neçeye** aldun 24b/10 (KN)

2.11.2. +dAncA (<+dAn+cA)

Ayrılma durumu eki ve eşitlik ekinin birleşmesinden oluşan bu biçimbirim Orta Oğuz Türkçesi metinlerinde iki sözcükte tespit edilmiştir. *Tarama Sözlüğü*nde *öyledence* sözcüğü *öğleye kadar* anlamıyla verilmiştir. *Şabadanca* sözcüğü ise *öyledence* sözcüğüne öykünerek türetilmiştir.

- **şabadanca** yerinden örü turur 7-11 (DK)
- **öyledence** gezdi 8-9 (DK)

Bu ek ve bu ekin türettiği zarflar Türkiye Türkçesinde eskicil durumdadır.

2.10.4 +IIAn (<+IIA+n)

+IA eki ile yapılan zaman zarflarının +n eki ile genişletilmiş ve kalıplaşmış şekli olan bu ek *vasıta* ve *beraberlik* ifade eden zaman ve tarz zarfları türetir. Orta Oğuz Türkçesi eserlerinde tespit edilen örnekleri şunlardır:

- **ekinilen** şuhm ola 41.5 (TDK)
- **kürülüğilan** kazanılmış kürünj malı 29.11 (TDK)
- bir **okılan** ejdehānı atdı urdı 55.4 (TDK)
- **sitemilen** çengâlde ölür 33.13 (TDK)

Orta Oğuz Türkçesinde taranan eserlerde sıkça rastlanan +IylAn eki Türkiye Türkçesinde ölçünlü dilde kullanılmazken ağızlarda örnekleri bulunmaktadır.

SONUÇ

Bu çalışmada Orta Oğuz Türkçesi metinlerinde addan zarf türeten zarflar aşağıdaki şekilde değerlendirilmiştir:

Addan Zarf Türeten Basit Ekler başlığında; iyelik eki +I, +sI; bulunma durumu eki +dA, ayrılma durumu eki +dAn, +dIn; yönelme durumu eki +A; vasıta eki +n, +IA, +IIA; derecelendirme eki +rAK, +rA; eşitlik eki +cA; yön gösterme eki +rA, +rU, ArU; isimden isim yapma eki +IU; isimden isim yapma eki +sIz eklerinin adlara eklenerek türettiği zarflar tespit edilmiştir.

Addan Zarf Türeten Birleşik Ekler başlığında; yapım eki + durum eki birleşmesiyle +sIzIn +sUzda; yapım eki + yapım eki + zarf-fiil eki birleşmesiyle +Ieyin; durum eki +yapım eki birleşmesiyle: +rUIU; iyelik eki + vasıta eki + vasıta eki birleşmesiyle: +IylAn; durum eki + iyelik eki birleşmesiyle +lAsI, +dAsI; durum eki + pekiştirme eki birleşmesiyle +cAK; durum eki + yapım eki + zarf-fiil eki birleşmesiyle: +cIIAyIn; iyelik eki + durum eki birleşmesiyle +UηA, +InA / +sInA, +UηdA, +IncA / +sIncA, +UηCA, +IndA / +sIndA, +IndAn / +sIndAn, +IylA / +sIylA; çokluk eki + durum eki birleşmesiyle +lArdA; durum eki + durum eki birleşmesiyle +CayA, +cAKIn, +dAncA, +IIAn eklerinin adlara eklenerek türettiği zarflar tespit edilmiştir.

Tespit edilen bu zarflarla ilgili Türkiye Türkçesiyle karşılaştırıldığında şunlar söylenebilir:

Bugün Türkiye Türkçesinde kullanılmayan+dAsI ekinin Orta Oğuz Türkçesinde türettiği *yarındası* sözcüğünden anoloji yoluyla türetilen *bundası* zarfı *bu defa*, *bu kez* anlamlarında Türkiye Türkçesi ağızlarında kalıplaşmış şekilde kullanılmaktadır.

Dede Korkut'ta geçen ve bugün kullanımdan düşen *+dAncA* ekiyle türetilen *öyledence*" ve bu sözcüğe öykünerek türetilen *şabadanca* sözcüklerine Türkiye Türkçesinde rastlanılmamaktadır.

Taranan eserlerde tek örneği tespit edilebilen addan zarf türeten vasıta durumu eki ve iyelik eki birleşmesinden oluşan *+lAsI* eki (*tanlası*) bugün Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

Orta Oğuz Türkçesi metinlerinde sıkça karşılaşılan ve isimden isim yapım eki ve bulunma durumu ekinin birleşip kaynamasından oluşan *+sUzda* ekinin ad üzerine eklenmesiyle türeyen "*aniden*" anlamında kullanılan "*aşsuzda*" sözcüğü bugün ölçünlü dilde bulunmamaktadır.

Derecelendirme ve karşılaştırma görevlerinde kullanılan *+rAK*, *+rAH* eklerinin türettiği zarflar Türkiye Türkçesinde kullanımdan düşmüştür. Taranan eserlerde tek örneği (*aşulcağın*) tespit edilebilen addan zarf türeten *+cAKIn* eki bugün ölçünlü dilde bulunmamaktadır.

Orta Oğuz Türkçesi metinlerinde yaygın bir şekilde kullanılan *+sIzIn* addan zarf türeten ekin bugün ölçünlü dilde karşımıza çıkan tek örneği "*ansızın*" zarfıdır.

Türkçe Sözlükte *aşamleyin*, *geceleyin*, *kimileyin*, *öğ(le)leyin*, *sabahleyin*, *şimdileyin* sözcükleri dışında *+leyin* ekinin türettiği diğer zarflara Orta Oğuz Türkçesi metinlerinde sıkça rastlanılmaktadır.

Orta Oğuz Türkçesinde taranan eserlerde sıkça rastlanan *+IylAn* ekinin sadece Türkiye Türkçesi ağızlarında örnekleri bulunmaktadır.

TARANAN ESERLER ve KISALTMALAR

ADD: Ahmed-i Dâ'i Divanı

BH: Behçetü'l-Hadâik Fi Mev'izati'l-Halâik

DK: Dede Korkut- Dresden Nüshası

KG: Kitab-ı Gunya

KİB: İbn-i Baytar'dan Yararlanılarak Yazılmış Bir Tıp Kitabı

KK: Kitâb-ı Kânûnce

KN: Keykâvus Bin İskender Bin Veşmgir Kâbûs-nâme

KY: Türk Edebiyatının İlk Yûsuf ve Züleyhá Hikâyesi Ali'nin Kıssa-yı Yûsuf'u

MN: Sadrü'd-din Şeyhoğlu Marzubân-nâme Tercümesi

MR: Mûsâ bin Hâcî Hüseyin el-İzniki Münebbihü'r-Râkidin

SN: Mesud Bin Ahmeed Süheyl ü Nev-bahar (Kenzü'l-Bedâyî)

TD: Cem Sultan'ın Türkçe Divan'ı

TDK: Dede Korkut-Günbed Yazması-Kazan Bey Oğuznamesi

YED: Yunus Emre Divânı

YH: Erzurumlu Darir Yüz Hadis Yüz Hikâye Türk Dilinde Art Zamanlı Değişmeler

KAYNAKÇA

AKKUŞ, Muzaffer (1995). *Kitab-ı Gunya*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

ARMAĞAN, Sebahat, (2021). *Ekonomi ve Sosyal Bilimlerde Yeni Eğilimler, Oğuz Lehçelerinde İsim Durumu*: İçinde 285-318. Ankara: Gazi Kitabevi.

BANGUOĞLU, Tahsin (2011). *Türkçenin Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

BİLGEGİL, Kaya (2014). *Türkçe Dilbilgisi*. İstanbul: Salkımsöğüt Yayınevi.

CANPOLAT, Mustafa (2018). *Behçetü'l-Hadâik Fi Mev'izati'l-Halâik*, Türk Dil Kurumu Yayınları.

CİN, Ali (2011). *Türk Edebiyatının İlk Yûsuf ve Züleyhâ Hikâyesi Ali'nin Kıssa-yı Yûsuf'u*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

CİN, Ali (2012). *Mesud Bin Ahmeed Süheyl ü Nev-bahar (Kenzü'l-Bedâyî) İnceleme-Metin-Dizin*, Konya: Eğitim Yayınevi.

DOĞAN, Enfel (2016). *Keykâvus Bin İskender Bin Veşmgir Kâbûs-nâme (Giriş-Notlar-Metin-Sözlük/Dizin-Tıpkıbasım)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

DOĞAN, Enfel, (2015). "Türkiye Türkçesinde Addan Zarf Türeten Birleşik Ekler Üzerine", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 50 (50). 11-28. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iutded/issue/17078/178708>

EDİSKUN, Haydar (2010). *Türk Dilbilgisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

ERGİN, Muharrem (2003). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım Yayım.

ERSOYLU, Halil.İ. (2013) *Cem Sultan'ın Türkçe Divan'ı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

GENCAN, Tahir Nejat (2001). *Dilbilgisi*. Ankara: Ayraç Yayınevi.

HATİBOĞLU, Vecihe (1974). *Türkçenin Ekleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

KARA KÜTÜKÇÜ Nimet (2022). *İbn-i Baytar'dan Yararlanılarak Yazılmış Bir Tıp Kitabı*. Ankara: Gazi Kitabevi.

KARA KÜTÜKÇÜ, Nimet-KOLDANCA, Nesibe (2021). *Kitâb-ı Kânûnçe Giriş-İnceleme-Dizin*. Ankara: Pegem Yayınevi.

- KARAAĞAÇ, Günay (2012). *Türkçenin Dil Bilgisi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- KARADOĞAN, Ahmet (2004). “Türkiye Türkçesinde Birleşik Eklerle Oluşturulmuş Sözlük Ögeleri”, *Türk Dili*, C. LXXXVIII, Sy. 634, s. 541-549.
- KARADOĞAN, Ahmet, (2004). “Türkiye Türkçesinde Birleşik Eklerle Oluşturulmuş Sözlük Ögeleri”, *Türk Dili*, C. LXXXVIII, Sy. 634, s. 541-549.
- KOÇ, Nurettin (1990). *Yeni Dil Bilgisi*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- KORKMAZ, Zeynep (1958). “Türk Dilinde +ça Eki ve Bu Ek ile Yapılan İsim Teşkilleri Üzerine Bir Deneme”, *TDAY-Bellekten*, 1958, TDK Yayınları. Ankara s. 41-68.
- KORKMAZ, Zeynep (1973). *Sadrü'd-din Şeyhoğlu Marzubân-nâme Tercümesi, İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- KORKMAZ, Zeynep (2003). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KORKMAZ, Zeynep (2011). *Türkçede Eklerin Kullanılış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KORKMAZ, Zeynep(2003). *Grammer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ÖZÇELİK, Sadettin (2016). *Dede Korkut- Dresden Nüshası-Metin, Dizin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ÖZÇELİK, Sadettin (2021). *Dede Korkut-Günbed Yazması-Kazan Bey Oğuznamesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ÖZMEN, Mehmet (2001). *Ahmed-i Dâ'i Divanı (Dizin)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- SARI, Mustafa (2016). *Erzurumlu Darir Yüz Hadis Yüz Hikâye Türk Dilinde Art Zamanlı Değişmeler*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TATÇI, Mustafa (2021). *Yunus Emre Divanı*. İstanbul: H Yayınları.
- ÜSTÜNOVA, Kerime (2008). *Türkiye Türkçesi Ad İşletimi (Biçimbilgisi)*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- YAVUZARSLAN, Paşa (2002). *Mûsâ bin Hâcı Hüseyin el-İzniki Münebbihü'r-Râkidin-Giriş-İnceleme-Tenkitli Metin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- YÜCEL, Bilal (2001). “Türkiye Türkçesinde Zarf-Fiil Eklerinin Yapı Bakımından Sınıflandırılması Üzerine”, *TÜBAR* 9, s. 75-114.